

Eduskunnan sosiaali- ja terveysvaliokunta

Asiantuntijakuuleminen 24.5. klo 9.45

**HE 47/2017 vp Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi asiakkaan valinnanvapaudesta sosiaali- ja terveydenhuollossa sekä valtionalouden tarkastusvirastosta annetun lain 2 §:n muuttamisesta
HE 52/2017 vp Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi sosiaali- ja terveyspalvelujen tuottamisesta**

Omaishoitajat ja läheiset -liitto on 27.3.2017 antanut lausunnon hallituksen luonnokseen sosiaali- ja terveydenhuollon valinnanvapauslainsäädännöksi. Sosiaali- ja terveysvaliokunnan kuulemistilaisuuteen liittoa pyydettiin tarkastelemaan hallituksen esityksiä erityisesti ikäihmisten palveluiden sekä palveluun ohjauksen osalta, mutta lisäksi arvioimaan muodostuvaa järjestelmää kokonaisuutena samoin kuin uudistuksen tavoitteiden toteutumista.

Tutkimusten mukaan yli puolet omaishoitajista ja hoidettavista on yli 65-vuotiaita ja yli 75-vuotiaiden omaishoitajien määrä on kasvussa. Omaishoidon toteutumisen ja omaishoitajan jaksamisen kannalta on tärkeää, että uusi järjestelmä toimii heidän työtään ja elämäänsä tukien. Omaishoitajat ja läheiset -liiton toiminta koskee kaikenikäisiä omaishoitoperheitä, joilla on usein monia erilaisten palvelujen tarvetta. Liiton lausunto lähtee tästä näkökulmasta eli kaikkien omaishoitoperheiden tarpeisiin vastaamisesta uudessa järjestelmässä.

Omaishoitajat ja läheiset -liitto ry toteaa, että valinnanvapaus ehdotetulla tavalla toteutettuna vaarantaa sote-uudistukselle asetettujen tavoitteiden saavuttamisen. Järjestelmä näyttäytyy täsmennyksistä huolimatta moniportaisena ja vaikeasti hahmotettavana. Esitetyn mallisena, ja huolimatta valinnanvapauden mahdollisuudesta, uudistuksella ei pystytä turvaamaan asiakaslähtöistä toimintamallia.

Esitys perustuu vahvaan neuvontaan ja ohjaukseen sekä tietoliikennejärjestelmien laajaan käyttöön. Tiedossa on jo tässä vaiheessa, että etenkin jälkimmäinen ei ole toimintavalmiudessa vielä vuosiin. Kokonaisesitys on edelleen vahvasti terveyspalvelupainotteinen, sosiaalipalvelut jäävät vähemmälle huomiolle. Erityisesti iäkkäille ihmisille ja monia erilaisia palveluja tarvitseville omaishoitoperheille, valinnanvapauden toteutuminen näyttäisi muodostuvan järjestelmän hajanaisuuden vuoksi varsin haasteelliseksi ja joillekin jopa mahdottomaksi.

Valinnanvapaus lähtee siitä, että kaikki ihmiset osaavat hankkia tietoa, tuntevat lainsäädännön ja oikeutensa sekä osaavat tehdä hoidollisia ratkaisuja. Näin ei kuitenkaan kaikkien kohdalla ole. Erityisen haastavaksi tilanne voi muodostua iäkkäillä tai esimerkiksi äkillisen vaikean sairastumisen tai tapaturman seurauksena. Koska omaishoito yksistään on

Lähellä ja tukena

vaikea asia, valinnanvapautta tärkeämpää on laadukkaan hoidon ja kokonaisvaltaisen tuen saaminen helposti.

Liitto pitää hyvänä esitystä, jossa asiakas voi valita sote-keskuksen, suoran valinnan palvelut, maakunnan liikelaitoksen, palvelun tuottajat ja ammattihenkilöt. Esitys ei kuitenkaan turvaa yhdenvertaisuutta. Vaikutusten arvioinnissa todetaan, että palvelujen saatavuus tulee olemaan vähäisempää haja-asutusalueilla. Lisäksi sekä maakuntien välillä että niiden sisällä on odotettavissa merkittäviä eroja palvelutarjonnassa, koska maakunnat toteuttavat valinnanvapautta eri tavoin. Tämä asettaa kansalaiset eriarvoiseen asemaan.

Liitto haluaa kiinnittää huomion myös asiakkaan oikeussuojaan. Kuluttajalainsäädännön laajentaminen sosiaali- ja terveysasioihin edellyttää henkilöstön kouluttamista ja ohjausta sekä seurantaa siitä, kuinka laki toimii tässä yhteydessä.

Neuvontaa ja ohjausta sekä lisää vastuuta perheille

Liitto pitää hyvänä luvun 7 Neuvonta ja ohjaus, palvelutarpeen arviointi ja palvelujen yhteensovittaminen lisäämistä esitykseen. Pykälissä 30-33 säädetään valinnanvapauden käyttämiseen liittyvästä tuesta, omatyöntekijästä ja palvelutarpeen arvioinnista.

Esitetty palvelujärjestelmä on hajanainen ja moniportainen. Jotta asiakas osaa suunnistaa siinä, on välttämätöntä, että kunkin keskeisen toimijan tehtävät on määritelty kaikille ymmärrettävällä tavalla. Erityisen haastava uusi toimintatapa on iäkkäille ja paljon palveluja tarvitseville. Omaishoitajat ja läheiset -liitto edellyttää, että esimerkiksi omaishoitoperheille kuvataan selkeä polku siitä, miten tulevassa rakenteessa omaishoidon tukea haetaan, ja mistä omaishoitoperhe voi saada tukea.

Neuvontaa, ohjausta ja tukea tarvitsevat erityisesti ne asiakkaat, joilla ei ole tarvittavia kykyjä tai voimavaroja valintojen tekemiseen. Pykälässä 30 korostetaan palvelun tuottajan vastuuta huolehtia siitä, että asiakkaan etu toteutuu ja että hän saa tarvettaan vastaavaa hoitoa ja palvelua. Asiakkaan etua seuraamaan säädetään velvoite nimetä sosiaalihuollon asiakkaalle omatyöntekijä. Lain perusteluissa todetaan (s. 193), että ”omatyöntekijä voidaan jättää nimeämättä, jos asiakkuus on todennäköisesti lyhytaikaista tai asiakkaalla on muu tärkeä tukihenkilö.” Liitto pitää esitystä omahoitajasta hyvänä, mutta korostaa, että ”muulla tärkeällä tukihenkilöllä” ei saa automaattisesti viitata omaishoitajaan. Omaishoitoperheellä tulee olla oikeus omatyöntekijään, jos perhe sitä haluaa. Omaishoitajaa ei voi tähän velvoittaa ilman hänen suostumustaan ja varmistusta siitä, että hänellä on edellytykset ja riittävä tietotaito tukihenkilönä toimimiseen.

Pykälässä 32 säädettäisiin suoran valinnan palvelun tuottajan oikeudesta tehdä sosiaalipalvelusta hallintopäätös. Ottaen huomioon, että suoran valinnan palvelun tuottajat voivat olla myös yksityisyrittäjiä, Omaishoitajat ja läheiset -liitto pitää tätä esitystä julkisen vallan käytön siirtymisestä yksityispuolelle ongelmallisena ja edellyttää, että sen toimivuutta seurataan tiiviisti.

Valinnanvapauden toinen puoli on vastuun siirtäminen asiakkaalle. Esitys korostaa yksilön omaa vastuuta terveydestään ja hyvinvoinnistaan. Tämä ei saa merkitä sitä, että yhteiskunnan kansalaisille takaama perustuslaillinen oikeus perusturvaan katoaa. Omaishoitajat ja läheiset -liitto esittää huolensa siitä, että asiakkaan kokonaistilanteen seuranta hämärtyy esitetyssä mallissa, jossa asiakkaalla saattaa olla useita eri palveluntarjoajia eri tasoilta. Monet omaishoitajat kokevat tänä päivänä jäävänsä yksin ja jopa heitteille, kun heille on siirretty lisää vastuuta omaishoitotilanteesta. Nyt riskinä on, että

valinnanvapauden nimissä vastuuta lisätään entisestään, ja että omaishoitajat jäävät entistä enemmän yksin hoivatehtävänsä kanssa.

Pykälissä 34 ja 35 säädettäisiin suoran valinnan palvelun tuottajien ja maakunnan liikelaitoksen vastuusta palvelujen yhteensovittamisessa. Suoran valinnan palvelujen tuottaja vastaa palvelujen yhteensovittamisesta, jos asiakas saa vain suoran valinnan palveluja. Omaishoitoperheet kuuluvat usein paljon palveluja saaviin asiakkaisiin, jolloin vastuu palvelujen kokonaisuudesta olisi maakunnalla. Sosiaali- ja terveyspalvelujen integraatiota ei esityksen mukaan toteuteta asiakkaan näkökulmasta parhaalla tavalla yhden toimijan kautta, vaan sitä esitetään toteuttavaksi ”palvelujen tuottajien verkostomaisella työtavalla sekä tiiviillä ja sujuvalla yhteistyöllä maakunnan liikelaitoksen kanssa.” Omaishoitajan arki on usein vaativaa ja raskaasta. Järjestelmän pitäisi helpottaa jaksamista, ei vaikeuttaa sitä. Palvelut pitäisi olla yhdessä paikassa ja helposti saatavilla. Nyt esitetty malli tuo lisää vaatimuksia ja epävarmuutta omaishoitoperheen arkeen.

HE perusteluissa todetaan uuden järjestelmän hajanaisuus sekä epävarmuus siitä, kuinka eheästi koordinaatiovastuun siirtäminen tapahtuu suoran valinnan palvelujen tuottajan ja maakunnan liikelaitoksen välillä. Koordinaatio ja tiedon välittyminen ovat erityisen merkityksellisiä iäkkäille ja paljon palveluja tarvitseville. Esityksessä todetaan, että suurin muutos sosiaalipalveluissa on palvelujen jakautuminen kahteen hallinnollisesti erilliseen yksikköön: maakunnan liikelaitokseen ja suoran valinnan sosiaali- ja terveyskeskukseen. Hallituksen esitys korostaa asiakassuunnitelman merkitystä eri toimijat yhteen sitovana elementtinä. Liiton mielestä yhteinen asiakassuunnitelma, jota kaikki palveluntarjoajat noudattavat on hyvä, mutta haastava tavoite. Sen toteutumisen seurannan tukena tulee myös aina olla asiakkaalle nimetty omatyöntekijä, joka tarkastelee asiaa asiakkaan näkökulmasta.

Tietojärjestelmät keskiössä

Hallituksen esitys perustuu yksilön valinnanvapauden ja vastuun lisäämisen sekä ohjauksen lisäksi laajaan tietojärjestelmien hyödyntämiseen. Valinnanvapauden toteutuminen edellyttää mahdollisuutta tietoon valinnanvapauden piiriin kuuluvista palveluista ja niiden tuottajista, kykyä ja taitoa verrata palveluja kuin myös kaikkialla toimivia tietoliikennejärjestelmiä. HE yleisperusteluissa todetaan, että palveluista ja palveluntarjoajista ei ole saatavilla tietoa asetetussa aikataulussa, eikä myöskään toimivia tietoliikennejärjestelmiä (esim. 4.2 Ihmisiin kohdistuvat vaikutukset). Omaishoitajat ja läheiset -liitto on huolissaan siitä, miten käy omaishoitoperheille ja niille iäkkäille, jotka eivät ole digitaalisia. Miten he saavat tarvitsemansa tiedon saatavilla olevista palveluista ja miten heitä tuetaan saamaan heidän tarpeitaan parhaiten vastaava palvelu? Pystyvätkö palvelujen tuottajat varmistamaan, että valinnanvapauslain astuessa voimaan niillä on riittävästi ammattitaitoista henkilökuntaa ja omatyöntekijöitä vastaamaan asiakkaiden tarpeisiin kuten Laki sosiaali- ja terveyspalvelujen tuottamisesta §7 edellyttää?

Liitto haluaa nostaa esiin myös asiakkaan tietosuojaan. Esityksen mukaan kaikilla palveluntuottajilla olisi pääsy asiakastietoihin. Asiakkaan tuloksellisen hoitamisen kannalta tämä on hyvä, mutta miten asiakkaan tietosuoja turvataan tilanteessa, jossa on useita sekä pitkä- että lyhytaikaisia palvelun tuottajia? Liitto vaatii, että yksityisyyden suojan toteutuminen turvataan uudessa järjestelmässä.

Asiakasseteli ja henkilökohtainen budjetti

HE säädettäisiin asiakassetelimallista palvelujen hankintaan niiden palvelujen osalta, joita sote-keskukset itse tai maakunnan liikelaitokset itse eivät tuota. Asiakassetelissä olennaisinta on kuitenkin setelien arvo, jonka tulee kattaa kokonaan myönnettävän palvelun hinta.

Liitto pitää hyvänä esitystä henkilökohtaisen budjetin mahdollisuudesta myös omaishoidossa. Henkilökohtaisen budjetin (§26-29) malli itsessään on hyvä. Esitys mahdollisuudesta henkilökohtaiseen budjettiin saattaa lisätä omaishoitajien ja heidän hoidettaviensa valinnan mahdollisuuksia. Esityksen perusteluissa todetaan, että henkilökohtaiseen budjettiin voitaisiin sisällyttää myös omaishoidon tuki. Esityksessä todetaan, että maakunta päättäisi omaishoidon tuen hoitopalkkion määrän ja omaishoidon tukeen sisällytettävät palvelut. Omaishoitajat ja läheiset -liitto vaatii, että myös yhtenäiset omaishoidon tuen myöntämisen kriteerit päätetään maakuntatasolla ja että vastaava lisäys tehdään lain perusteluihin. Esityksestä ei käy ilmi myöskään se, mitä osia omaishoidon tuen kokonaisuudesta (omaishoitajan hoitopalkkio, vapaiden järjestäminen, hoidettavan palvelut ja omaishoitoa tukevat palvelut) katettaisiin henkilökohtaisella budjetilla ja mitä osia maksettaisiin suoraan maakunnan liikelaitoksista. Omaishoitajat ja läheiset -liitto vaatii täsmennystä näihin kysymyksiin.

Liitto pitää hyvänä HE sitä, että henkilökohtainen budjetti tulee tarkistaa kerran vuodessa ja myös sitä, että budjettiin voidaan tehdä muutoksia molempien osapuolten aloitteesta heti, jos asiakkaan tilassa tapahtuu muutoksia. Liitto korostaa ohjauksen ja neuvonnan merkitystä myös henkilökohtaisen budjetin käytön suunnittelussa, palvelun tarjoajien valinnassa ja budjetin käytön seurannassa.

Uudistuksen toteuttamisaikataulua on portaistettu, mutta valinnanvapauslain ja siihen liittyvien muiden lakien huolellinen valmistelu edellyttäisi lisää aikaa. On välttämätöntä varmistaa, että lain astuessa voimaan, rakenteet ja henkilöstö ovat valmiina turvaamaan kansalaisille sosiaali- ja terveyspalvelut keskeytyksettä.

Omaishoitajat ja läheiset -liiton kanta on, että jo nyt tunnistetut epäkohdat on selvitettävä ja ratkaistava ennen kuin laki astuu voimaan.

Helsinki 23.5.2017

OMAISHOITAJAT JA LÄHEISET -LIITTO RY

Seija Paatero
varapuheenjohtaja

Marja Tuomi
toiminnanjohtaja